

ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ ПРО ВНУТРІШНЮ ГАРМОНІЮ ТА ЇЇ СУБ'ЄКТИВНЕ ВІДЧУТТЯ МОЛОДДЮ

FEATURES OF PERCEPTIONS OF INTERNAL HARMONY AND ITS SUBJECTIVE FEELING OF YOUTH

У статті актуалізовано питання вивчення феномена гармонії в континуумі психології особистості. Здійснено теоретичний аналіз філософських бачень і психологічних підходів до трактування понять «гармонія», «психологічна гармонія». Висвітлено, що при дослідженні гармонії вчені широко використовують різні поняття: загальнонаукові (рівновага, цілісність, інтегрованість), природничі (адаптація, здоров'я), гуманістичні (благополуччя, соціальна зрілість, особистісна зрілість, душевна рівновага). Психологи розкривають змістову сутність цього поняття через внутрішню й зовнішню упорядкованість, узгодженість, цілісність явищ і процесів; поєднання індивідуальних чи особистісних позитивних рис.

Представлено результати емпіричного дослідження уявлень про внутрішню гармонію та її суб'єктивне відчуття студентами психологічного профілю навчання та курсантами 169-го навчального центру сухопутних військ Збройних Сил України «Десна». З'ясовано основну ознаку, що домінує в уявленнях молоді щодо внутрішньої гармонійності особистості, такою ознакою є «задоволеність життям, собою і стосунками з людьми», найменшого значення молоді надає категорії «мудрість і духовність».

Встановлено, що уявлення про ідеально гармонійну особистість у хлопців-курсантів і дівчат-студенток відрізняються. В уявленнях студенток психологічного профілю внутрішньо гармонійна особистість – це людина, яка задоволена життям, собою та відносинами з людьми, а в уявленнях курсантів – це людина, яка оптимально функціонує в суспільстві.

І студентки, і курсанти відчують себе гармонійними, при цьому більшу внутрішню гармонійність відчують хлопці-курсанти. Охарактеризовано взаємозв'язки між уявленнями про «гармонійну особистість» й ознаками ідеально гармонійної особистості, описано чинники, що їх обумовлюють.

Ключові слова: гармонія, внутрішня гармонія, гармонійна особистість, задоволеність життям, благополуччя.

The article actualizes the question of studying the phenomenon of harmony in the continuum of personality psychology. Theoretical analysis of philosophical visions and psychological approaches to the interpretation of the concepts of "harmony", "psychological harmony" is carried out. It is highlighted that in the study of harmony, scientists widely use different concepts: general science (balance, integrity, integration), natural (adaptation, health), humanistic (well-being, social maturity, personal maturity, mental balance). Psychologists reveal the meaningful essence of this concept through internal and external order, coherence, integrity of phenomena and processes; combination of individual or personal positive traits.

The results of an empirical study of ideas about inner harmony and its subjective feeling by students of the psychological profile of training and cadets of the 169th training center of the land forces of the Armed Forces of Ukraine "Desna" are presented. The main feature that dominates the ideas of young people about the inner harmony of the individual, such a feature is "satisfaction with life, self and relationships with people", the least importance of young people is given to the category of "wisdom and spirituality".

It is established that the ideas of a perfectly harmonious personality in boys-cadets and girls-students differ. In the minds of students of psychological profile, an internally harmonious personality is a person who is satisfied with life, self and relationships with people, and in the minds of cadets – a person who functions optimally in society.

Both students and cadets feel harmonious, while the boys-cadets feel more inner harmony. The interrelations between the notions of "harmonious personality" and the signs of a perfectly harmonious personality are characterized, the factors that determine them are described.

Key words: harmony, inner harmony, harmonious personality, life satisfaction, well-being.

УДК 159.942.5-053.67
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.24.2.15>

Панченко В.О.

к.психол.н.,
доцент кафедри загальної,
вікової та соціальної психології
Навчально-науковий інститут психології
та соціальної роботи
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

Шлімакова І.І.

к.психол.н., доцент,
завідувач кафедри психології
Чернігівський обласний інститут
пслядипломної педагогічної освіти
імені К.Д. Ушинського

Борець Ю.В.

к.психол.н.,
доцент кафедри психології
Академія Державної
пенітенціарної служби

Постановка проблеми. Гармонія, гармонізація, гармонійний розвиток – категорії, які досить часто вживаються в життєвому просторі людини, указуючи на її прагнення до досконалого світу, стійкості, балансу. «Гармонійна» тематика простежується в питаннях етики та естетики, у вирішенні практичних аспектів взаємодії людини й природи, у розв'язанні сімейних проблем, у виховних проєктах тощо. Звернення до ідеї гармонізації є закономірним, адже людина за своєю природною сутністю завжди прагнула до благополучного співіснування із середовищем, своїм внутрішнім «Я», узгодженості власного духу з проблемами буття, що, по суті, в істо-

рично-філософських уявленнях і являє собою гармонію.

Проте на підставі сучасних наукових досліджень можна стверджувати, що буденне існування людини зокрема й суспільства загалом далекі від гармонії. Варто акцентувати увагу на тому, що за широкою вживаністю поняття гармонії в повсякденні стоїть складність і багатовимірність цієї категорії за своєю змістовою сутністю і значенням. Як синтетичне поняття, гармонія розглядається різними галузями знання: соціологією, математикою, музикою, естетикою, значна увага цій категорії приділяється у філософії. При дослідженні гармонії вчені широко вико-

ристовують різні поняття: загальнонаукові (рівновага, цілісність, інтегрованість), природничі (адаптація, здоров'я), гуманістичні (благополуччя, соціальна зрілість, особистісна зрілість, душевна рівновага). Здебільшого феномен гармонії розкривають через поняття узгодженості й доцільності. Загалом існує щонайменше три основні сенси в розумінні гармонії: математичний, естетичний і художній.

Поряд із цим лише незначна кількість наукових досліджень присвячена вивченню цього феномена в психології, визначенню психологічної сутності гармонії, її компонентів, сфер тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній психології поняття гармонії вивчається в контексті розвитку особистості, її життєвого шляху, міжособистісної взаємодії та власного ставлення людини до самої себе.

На думку українського психолога М. Варія, гармонія – це узгодженість і пропорційність основних аспектів буття особистості: багатовимірному простору особистості, часу й енергії особистості (і потенційної, і реалізованої). Учений стверджує, що гармонію особистості неможливо обговорювати, якщо розглядати особистість у відриві від середовища, поза її зв'язками зі світом [1].

Л. Орбан-Лембрик уважає, що гармонійна особистість перебуває в єдності зі світом, людьми і собою. Така людина є безпосередньо моральною особистістю. Порушення моральних норм для неї – це порушення цілісності власної особистості. Становлення гармонійно розвинутої людини пов'язане з формуванням ієрархічної структури мотивів і цінностей: домінуванням вищих рівнів над нижчими [4].

О. Мотков під психологічною гармонією розуміє наявність у людини психічного, особистісного, соціального й духовно-психологічного здоров'я. З функціональної точки зору психологічна гармонія може бути визначена як оптимальна організація та функціонування основних компонентів психіки: особистості, пізнавальної й психомоторної сфери та поведінки [3].

Серед нечисленних наукових розвідок останніх років варто відмітити дослідження Т. Гурлевої, яка здійснила теоретичний аналіз підходів до розуміння феномена гармонії та запропонувала визначення поняття «гармонії життєвих смислів» і «сміслової дисгармонії» особистості. Дослідниця зазначає, що гармонія особистості – це не якийсь застиглий стан, а неперервний процес становлення, який відбувається через внутрішні суперечності, а також протиріччя з навколишнім середовищем, що поглиблюють або згладжують певні структурні дисгармонії [2].

Останнім часом вивчалися окремі аспекти проблеми гармонії в психологічній науці. Так, Н. Павлик досліджувала процес гармонізації особистості в юнацькому віці (2017). Дослідження співавторів публікації І. Шлімакової та Ю. Борець присвячені вивченню уявлень про психологічну гармонію в студентської молоді та гармонійності особистості у зв'язку з її індивідуально-типологічними властивостями (2018).

Загалом можна говорити, що під гармонією психологи розуміють внутрішню та зовнішню упорядкованість, узгодженість, цілісність явищ і процесів; поєднання індивідуальних чи особистісних позитивних рис. Гармонія формується в процесі виховання особистості й участі її в життєдіяльності певного колективу.

Нині варто зауважити, що дослідження особливостей уявлень про внутрішню гармонію та її внутрішнє відчуття особистістю є нечисленними. Поодинокі наукові розвідки із цієї проблематики не дають змоги сформулювати цілісного уявлення про цю проблему, оскільки в них відображаються лише деякі аспекти цього психологічного явища.

Постановка завдання. Мета статті полягає у вивченні уявлень про внутрішню гармонію та її суб'єктивного відчуття молодими людьми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибіркову сукупність склали студентки психолого-педагогічного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка та курсанти 169-го навчального центру «Десна» імені князя Ярослава Мудрого. Загальна кількість респондентів 180, із них – 50% дівчат (студентки психологічного профілю навчання) та 50% хлопців (курсанти навчального центру). Вік учасників – 18–24 роки.

У ході дослідження з'ясовано рівень відчуття респондентами внутрішньої гармонії за методикою «Особистісна біографія» (О. Мотков), а також виявлено уявлення молоді щодо ідеального образу гармонійної особистості за методикою «Вивчення оцінок сили ознак ідеальної гармонійної особистості» (О. Мотков).

Результати дослідження уявлень про ідеальну гармонійну особистість дали змогу представити їх ієрархію (рис. 1). Перший показник, який, на думку молоді, притаманний ідеально гармонійній особистості, – це «задоволеність життям, собою і стосунками з людьми». Студентки й курсанти вважають, що задоволеність собою, своєю навчальною групою, а також взаєминами з оточуючими є найбільш значимими показники ідеальної гармонійної особистості.

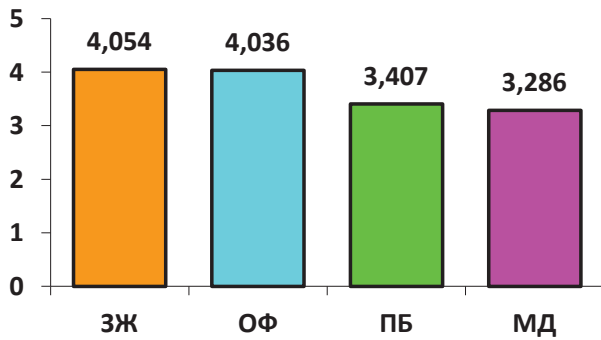

Рис. 1. Середньостатистичні дані показників за шкалами уявлень про ідеально гармонійну особистість

Умовні позначення: ЗЖ – задоволеність життям, собою і стосунками з людьми; ОФ – оптимальне функціонування; ПБ – помірність у бажаннях і вираженість рис характеру; МД – мудрість і духовність.

Другим за значимістю виявився показник «оптимальне функціонування». Респонденти вважають, що за умови оптимального функціонування в суспільстві, тобто маючи спокійний настрій, гарне фізичне здоров'я, а також різноманітний стиль життя, людина може наблизитися до ідеальної гармонійної особистості. Наступним за рангом є показник «помірність у бажаннях і вираженість рис характеру». Та найменш значимим для досліджуваних виявився показник за шкалою «мудрість і духовність». З нашого погляду, це зумовлено віковими особливостями молоді. Результати середньостатистичних показників по групах представлені в таблиці 1.

Порівнюючи результати двох вибірок, можна стверджувати, що середні значення показників у курсантів у більшості випадків вищі майже по всіх показниках. У їхніх уявленнях ідеальна гармонійна особистість – це еталон людини, який поєднує в собі багато ознак і характеристик, до поєднання яких потрібно прагнути все життя. Проранжувавши значення уявлень молоді про ідеально гармонійну особистість, маємо такі особливості в студентів і курсантів (таблиця 2).

Для курсантів ідеальна гармонійна особистість – це та, яка оптимально функціонує в суспільстві, а для студенток – людина, яка задоволена життям, собою і стосунками з оточуючими. Це свідчить про те, що дівчата (студентки-психологи) більш емоційні, а хлопці (курсанти) більш раціональні у своїх судженнях та уявленнях. Вони більш дисципліновані, напористі та старанні в навчальній діяльності. Такі показники, як мудрість і духовність, а також помірність у бажаннях і вираженість рис характеру, у студенток і курсантів мають ідентичний ранг.

Для виявлення статистично значимих відмінностей у двох групах використано *t*-критерій

Стьюдента. З'ясовано, що ознака «помірність у бажаннях і вираженість рис характеру» більше проявляється в курсантів (при $p \leq 0,05$), тобто хлопці-курсанти більш цінують такі ознаки, як відчуття міри у своїх бажаннях і діях; прагнення до високих, але не максимальних досягнень; реалістичність уявлень і бажань; помірна вираженість рис характеру й темпераменту; уміння економно витратити свою життєву енергію.

Показник «мудрість і духовність» важливий також більше для курсантів (при $p \leq 0,05$). Хлопці більше порівняно з дівчатами надають перевагу таким чинникам, як прийняття двоєкості світу, наявність у ньому і світлого, і темного; відкритість до пізнання нового; творча діяльність; відчуття краси природи та єдність із нею; доброзичливість до людей; саморозвиток; виражена орієнтація на духовні цінності добра, пошуку істини та краси, а також гармонійного життя.

Курсанти вважають, що ідеально гармонійна особистість має бути мудрою і духовною, але ці ознаки не є найголовнішими. Також вони вважають, що ідеальна гармонійна особистість повинна мати високі духовні цінності, естетичний і творчий взаємозв'язок з людьми та природою.

Далі представляємо результати дослідження суб'єктивного відчуття молоддю внутрішньої гармонійності. Порівнюючи студенток-дівчат і курсантів-хлопців, виявили, що курсанти відчувають себе більш гармонійними, ніж студентки.

У відсотковому співвідношенні 48% курсантів відчувають себе гармонійними на високому рівні, тоді як лише 10% студенток мають високий рівень. Можна припустити, що на це впливає стать, а також чіткість і регламентованість життєдіяльності курсантів. Середній рівень мають 48% курсантів і 54% студенток. Низький рівень у 04% курсантів і 36% студенток.

Зважаючи на вищезазначене, можна говорити, що дівчата-студентки уявляють ідеальну гармонійну особистість як людину, яка задоволена життям, собою та стосунками з людьми, а курсанти – як людину, яка оптимально функціонує в суспільстві. Уявлення про ідеальну гармонійну особистість у хлопців-курсантів і дівчат-студенток відрізняються. Це може бути зумовлено організацією життєдіяльності. Звичайний день курсанта проходить за чітким послідовним графіком, тоді як студентки самостійно організовують свою життєдіяльність.

Загалом виявлено, що й студентки, і курсанти вважають себе гармонійними особистостями. На рівні тенденції більш гармонійними відчувають себе курсанти.

На підставі кореляційного аналізу виявлено взаємозв'язки між категорією «гармонійність

особистості» й ознаками ідеально гармонійної особистості: «гармонійність особистості» й «загальна оцінка ознак ідеальної гармонійної особистості»; «гармонійність особистості» й «оптимальне функціонування»; «гармонійність особистості» й «мудрість і духовність» (таблиця 3).

Існує прямиий взаємозв'язок між показниками «гармонійність особистості» й «загальна оцінка ознак ідеальної гармонійної особистості» ($r = 0,323$ при $p \leq 0,01$). Видається, це закономірно, чим гармонійнішою відчуває себе людина, тим більші вимоги вона пред'являє до ідеальної гармонійної особистості.

Також констатовано взаємозв'язок між категоріями «гармонійність особистості» й «оптимальне функціонування» ($r = 0,282$ при $p \leq 0,01$). Чим більше людина відчуває себе гармонійною, тим ефективніше вона функціонує в суспільстві. Існує взаємозв'язок між категоріями «гармонійність особистості» й «мудрість і духовність» ($r = 0,204$ при $p \leq 0,05$). Установлений зв'язок підтверджує ідеї філо-

софів і психологів щодо розуміння змістовної сутності поняття «гармонії», що описано нами в теоретичному огляді публікації.

Усередині вибірки курсантів емпірично встановлено взаємозв'язок між категоріями «гармонійність особистості» та «загальна оцінка ідеальної гармонійної особистості» ($r = 0,304$ при $p \leq 0,05$). У свідомості курсантів існують також взаємозв'язки між категоріями «гармонійність особистості» й «оптимальне функціонування» ($r = 0,346$ при $p \leq 0,05$) і «гармонійність особистості» й «задоволеність життям, собою і відносинами з людьми» ($r = 0,299$ при $p \leq 0,05$). Для вибірки студенток характерним є зв'язок між показниками «гармонійність особистості» й «мудрість і духовність» ($r = 0,394$ при $p \leq 0,05$), що пояснюється особливостями емоційно-вольової сфери представниць жіночої статі.

Осмислення отриманих результатів дає можливість зробити такі узагальнення.

Висновки з проведеного дослідження. У контексті психологічної науки гармо-

Таблиця 1

Показники вираженості ознак ідеально гармонійної особистості в уявленнях студенток і курсантів (у балах)

Показник	Курсанти	Студентки
Оптимальне функціонування	4,104	3,968
Помірність в бажаннях і вираженість рис характеру	3,578	3,236
Задоволеність життям, собою і стосунками з оточуючими	3,964	4,144
Мудрість і духовність	3,480	3,092
Загальна оцінка ознак гармонійної особистості	3,774	3,592

Таблиця 2

Уявлення студенток і курсантів про гармонійну особистість

Уявлення про гармонійну особистість	
Студенток	Курсантів
1. Задоволеність життям, собою і стосунками з оточуючими.	1. Оптимальне функціонування.
2. Оптимальне функціонування.	2. Задоволеність життям, собою і стосунками з оточуючими.
3. Помірність у бажаннях і вираженість характеру.	3. Помірність у бажаннях і вираженість характеру.
4. Мудрість і духовність.	4. Мудрість і духовність.

Таблиця 3

Взаємозв'язки стану відчуття гармонійності з ознаками ідеально гармонійної особистості

Компоненти гармонійності й ознаки ідеальної гармонійної особистості	Коефіцієнт кореляції
Гармонійність особистості/загальна оцінка ознак ідеальної гармонійної особистості	$r = 0,323$ при $p \leq 0,01$
Гармонійність особистості/оптимальне функціонування	$r = 0,282$ при $p \leq 0,01$
Гармонійність особистості/мудрість і духовність	$r = 0,204$ при $p \leq 0,05$

нія – це внутрішня й зовнішня упорядкованість, узгодженість, цілісність явищ і процесів; поєднання індивідуальних чи особистісних позитивних рис. Гармонія формується в процесі виховання особистості й участі її в життєдіяльності певного колективу.

Серед основних ознак внутрішньої гармонійності особистості в уявленнях молоді домінує ознака «задоволеність життям, собою і стосунками з людьми», найменшого значення молоді люди надають категорії «мудрість і духовність». Уявлення про ідеально гармонійну особистість у хлопців-курсантів і дівчат-студенток відрізняються, студентки психологічного профілю вбачають внутрішню гармонію в «задоволенні життям, собою та стосунками з людьми», курсанти надають пріоритет чиннику «оптимальне функціонування в суспільстві». Ці відмінності зумовлені організацією життєдіяльності молоді.

Загалом і хлопці, і дівчата вважають себе гармонійними, при цьому більшу внутрішню гармонійність відчувають хлопці-курсанти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми, у подальшому перспективним бачиться вивчення обумов-

леності відчуття особистістю внутрішньої гармонії саморегуляцією – ключовим механізмом збалансування й управління внутрішніми станами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Варій М.І. Загальна психологія : навчальний посібник. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
2. Гурлева Т.С. Від гармонії смислів – до гармонійної особистості: допомога психолога. Сенс дитинства у контексті герменевтики і нарративу : практико зорієнтований посібник / за ред. Д.І. Петренко, Н.В.Чепелевої, Р.А. Рудковської, І.Г. Єрмакова. Київ : Макден, 2018. С. 66–78.
3. Мотков О.И. Методика «Личностная биография». *Школьный психолог*. 1998. № 38. С. 8–9.
4. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: посібник. Київ : Академвидав, 2003. 446 с.
5. Павлик Н.В. Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 45 с.
6. Шлімакова І.І., Борець Ю.В. Уявлення студентської молоді про психологічну гармонію. URL: <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream>.